

D. Molnár István

Széttört dió közel egy országhatárhoz

Részlet egy talán el sem készülő regényből

Petike, a későbbi Péter 1941-ben Katalin napján, egy közel ezeréves állam valamikori egyik észak-keleti megyéjének székhelyén, Szászligeten született. Nem volt nagyváros, de kicsi sem. Szép vidéken, mert a közelében magas hegyek látszottak, hatalmas hegylánc részei. Valójában nem így hívták sem a fiút, sem a várost, de miért ne nevezhetnénk őt másképpen: Jancsinak-Jánosnak, Ákoskának-Ákosnak vagy akár Jóskának, felnőtt korában Józsefnek, netán Gézukának, a későbbi Gézának. Hiszen ha van sajtószabadság, és miért ne lenne, akkor van művészi szabadság is, tehát az írónak minden, ami törvénybe nem ütközik, meg van engedve. Akkor is, ha kezdő író.

Szászliget 1920 után közel két évtizeden át túl volt a fiatal északi szomszéd állam határán. Később néhány évre visszakerült a fiú hazájához. Persze csak egy bő fél évtizednyi időre, mert a világháború vége felé egy hatalmas keleti államhoz csatolták. Petike tehát a kereszttségben más nevet kapott. A papot, az egyik helyi parókust, aki a szülővárosban megkeresztelte, pár esztendővel később ebben az Unió nagyságú államban tízéves kényszermunkára ítélték. Csúpan azt az ott nagy bűnnek számító tettet követte el, hogy nem volt hajlandó a vallását megváltoztatni. Nyilván elég erős volt a hite, és túlélte a hazájától keletre, több ezer kilométernyire fekvő tábort. Kilenc év eltelté után sem mindjárt térhetett vissza városába, népes családjához. Végül, falun végzett mezőgazdasági munka után, a már kisebbre zsugorított ország egy északi megyéjének központjában, az Óalja nevű kisváros levéltárában alkalmazták. Vele, Miklós bácsival a fiú, már iskoláskorában, Apukája kíséretében találkozott, de történetét csak évtizedek múlva ismerte meg.

Petike anyai nagyapjának nagy sarokháza volt Óalja közepén, ebben a magas hegylábura épített városban, annak közepén, egy háromnevű grófnéról elnevezett utcában. A fiú persze már más nevű utcába járt látogatni nagyszüleit. Tizenéves korában az iskolában megtanították neki, hogy az utca a munkásmozgalom

D. MOLNÁR ISTVÁN (1941) irodalom- és művelődéstörténész, az MTA doktora, műfordító, ny. egyetemi tanár. Legutóbbi, Hoppál Mihállyal közösen szerkesztett könyve: *Egy gimnáziumi osztály, Sárospatak, 1956–1960*. Budapest, 2019.

két régi harcosának, mártírjának a nevét kapta. Most már egyszerű, hétköznapi neve van. Nagypának soha nem kellett az egy kilométernyire levő északi határt átlépnie, bár az közben kétszer változott. Évtizedekig a fővárosba vezető vasúti fővonalon utazgatott, ugyanis kalauz, a vége felé főkalauz volt. Szorgalmas, sok mindenhez értő ember, aki házat tudott venni népes családjának, feleségének és öt gyerekének. Hat született, de az egyik lánynak csak a sírjához járhattunk a temetőbe. A nagy garázst, egyben nagypapa műhelyét bérbe adták. A háború alatt vagy már utána még a cipőtalpalást is megtanulta, azután pedig egy közeli kisvárosban, ahol Petiéék éltek, nagypapa ölte le karácsony előtt a jól meghízott disznót. A fiúnak és Jolikának, a húgának szörnyű volt hallgatni az állat sivítását, de a belőle készült kolbászt, sonkát és a szalonnát szerették.

Az mutatós óaljai sarokház hátsó részét, már senki sem tudja megmondani, mikortól, egy vízügyi mérnök bérelte, aki biztosan nemesi családból származott, mert ritka családneve y-ra végződött. A kisebb lakást egy sokkal kedvesebb vénkisasszony vette bérbe, aki állandóan az írógépén kopogott.

Az előző, vagyis a Nagynak mondott háború után, 1920-ban a megye nagyobb részét erős Nyugati nagyhatalmak olyan államnak adták oda, amely addig soha nem létezett. Óalja a minden irányban kisebbé zsugorított ország határára került. Nem a határ közelébe, hanem szó szerint rá. Folyik ott egy patak, amit egyesek, de csakis külföldiek folyónak neveztek el, és a város kisebb részét az új szomszéd államhoz csatolták. Így aztán 1938-ig nem gyarapodott, de utána minden lehetőség meglett volna ehhez, hiszen az ország visszakapta egykori területének jókora darabját. Ám hamarosan kitört az újabb világháború. Miután az 1945-ben véget ért, már ismét a patak volt a határfolyó. Most is az, hiába változtak sokat a határok a legutóbbi szűk három évtizedben.

A város szép fasorral övezett utcájában, a vasútállomáshoz egészen közel lakott a kántortanító nagypapa és családja. Fiatal feleségének halála után később nősült meg újra, mert még a Nagy Háború idején kénytelen volt éveket eltölteni az észak-keleten kezdődő, de keleten több ezer kilométert birtokló hatalmas állam, röviden szólva már Óriási Unió egy távoli munkatáborában. Akkor még ilyen kempingezés is dívott. Hazafelé jövet már nem egy, hanem két határt kellett átlépnie. Az új asszonynak sok földje volt, egyik darabjára egy ideig úgy lehetett eljutni, ha az ember nagy lendülettel átugrott a határt képező patakon. Aztán az állam el is vette a földet.

Az anyai nagypapáék házának zárt udvarába be sem lehetett látni. Sajnos, régóta nem sikerül bemenni oda. Közepén hatalmas diófa ágaskodott. Úgy nőttek az ágai, hogy felmászni nem sikerült rá, de sok és nagy, sőt a nagymamát és nagypapát gyakran meglátogató két kisgyerek szemében óriási dió termett rajta.

Jolán nevű legidősebb lányuk, az 1941 Katalin napján született Petikével, és a három évvel később, éppen karácsonykor érkezett Jolikával a nyugatabbra elterülő északi szomszéd megye székhelyén, régi híres magyar nagyvárosban élt. Annyira híresben, hogy aki csak kezdetétűjét, a K-t ismeri, az is tudja, melyikben. Peti már tizenéves volt, amikor megtudta, hogy 18. századi nagy nemzeti

függetlenségi harcunk vezérének hamvai az ottani hatalmas templomban vannak eltemetve. Arról meg már csak évtizedek múlva, idős emberként, Péterként szerzett tudomást, hogy a nemzet egyik legjelentősebb 20. századi írója e város szülöttje, lakója, majd, mondhatni, szerelmese volt. Éppen 1941-ben adták ki *K.-i őrvjárat* című könyvét, amelyben lelkesen számolt be városának az ezeréves államhoz való visszatéréséről. Ma is érdemes idézni olyan mondatait, mint „Ez a dóm, szülővárosom időtlen remeke, egyike az európai lélek világítótornyainak – most vihar dúlja a lélek tájait, s ezek a tornyok kétségbeesett erővel világítanak. Most róluk van szó, a templomtornyokról és az írókról, az európaiakról, a jóakarató emberekről, csak ők tudják megmenteni azt, ami pusztulni készül. Nehéz lesz, mert milyen törékenyek, az idő viharában, az írók, templomtornyok és jóakarató emberek! Törékenyek és esendők, s talán nem is egészen ártatlanok, már ami a jóakaratot és az embereket illeti.”

Apuka, akit inkább Pistának, mint Istvánnak hívtak, 1938 októbere óta tartalékos katonatiszt, főhadnagy volt. Valamikor 1944-ben, amikor ugyan az önként választott szövetséges Nagy Birodalom már a háború biztos vesztesének látszott, tehát már értelmetlen volt, behívták tényleges szolgálatra. Ettől kezdve anyuka sem tudott róla semmit, de remélte, reméltük, hogy él, és biztosan fogságba esett. Levél nem jött tőle. Jolika ekkor, éppen karácsony vigíliáján született. Sajnos, már tíz éve halott.

1945. január 19-én, és ezt a szerző csak most tudta meg egy K. történelméről szóló internetes oldalról: a Nagy Unió hadserege pontosan ekkor foglalta el a várost. Így azt ismét megkapta az először 1920-ban összetákolta, ma már nem létező állam. Bizony, ma kettő van a helyén, mert részei egy évszázadnyi idő alatt sem forrtak össze. A család lakását is találat érte, a fürdőszoba egy része beomlott. Anyuka, ahogy aztán sokszor mesélte, éppen Jolikát fürdette. Egy törülközőbe tekerte a kicsit, és kirohant vele a házból. A kislány lábára ráfagyott a víz, aminek hatása csak évek után múlt el.

Anyukának éppen 29. születésnapján, 1945. március 2-án kellett a pici Jolikával és Petikével együtt sürgősen elhagynia a szeretett várost, és átlépnie a régi-új határt. Ugyanis nem voltak őshonos magyarok a Második Világégés végén újra létrehozott szomszédos államban. Annyi holmit hozhattak csak magukkal, amennyi egy gumikerekű stráf-szekérre ráfért. (Ez a Magyar Néprajzi Lexikon szerint „rak-szekér”: „lapos rakfelületű, rendszerint rugókra szerelt, a városi fuvarozásban, teherszállításban szereplő jármű. Fogatolására hidegvérű lovakat használnak...”) Lehet, hogy mégis ócska teherautó volt? Ezt már senki sem tudja megmondani. 70 kilométert kellett megtenni az anyai nagyszülők városáig, de ehhez nem volt elég egy nap. Meg kellett szállni egy kisvárosban, a tanító családjánál. Évtizedek után, egy érettségi találkozón került szóba: lehetséges, hogy éppen abban a házban, ahol Peti gimnáziumi osztálytársának a szülei laktak.

A fiú elmúlt hároméves, és emlékszik az Óaljára vezető útra. Nagyon hideg volt. Az országút két szélén magas kupacokban állt a hó, benne sok-sok halott katona és döglött ló.

Más lehetőség híján csak a nagyszülőkhöz mehettek. Volt egy hatalmas sarokszoba és egy elég nagy másik, meg egy nem kicsi, de nem fűthető előszoba. Nagyapa a konyhai ágyon aludt, de így is nehezen fért el két család, mert akkor még ott lakott anyuka három húga. Igaz, jó emberek kis helyen is elférnek, és miért ne tarthatnánk mindenkit annak.

Valamikor, 1945. október végén vagy lehet, hogy november elején természetesen már nem volt dió a hatalmas fán. Nagyapa leverte és összeszedte. Kellett, mert sok mindent nem lehetett kapni a boltokban és a piacon, ahová nagymama járt. Nem könnyen ért oda, mert meredek utcákon vezetett az út. Egy reggel Petike elmesélte anyukának, hogy mit álmodott. A fáról leesett egy nagy dió, széttört. Kijött belőle egy vonat, gőzmozdony húzta, és az első kocsiából kiszállt apuka.

Már régóta nincs kitől megkérdezni, pontosan mikor, több határon átvergődve, másnap vagy egy nappal később, tényleg hazakerült apuka. Jönni nem tudott, hordágyon hozták, mert Óalján akkor nem volt mentőautó. Mielőtt bevonult, stramm férfi volt, nem magas, de jóképű, kisportolt, jó testalkatú. Úgy lefogyott, hogy súlya a 40 kilót sem érte el. Nagyon rosszul nézett ki, nem is igen szólalt meg. A hordágyat hozók egyike, láthatóan nem normális ember ezt mondta anyukának: „Adják nekem a cipőjét, mert ennek már úgysem kell!” A ruháját nem kérte, mert az talán még katonai egyenruha volt, amit a tavasszal felszabadított országban már sokan nem szerettek, sőt gyűlöltek. Bevitték a kórházba, ahová tűzifát kellett hordani, hogy fűteni lehessen. Eltelt legalább egy hónap vagy kettő is, helyrejött, ideiglenes otthonába került. Nagyon-nagyon örült neki mindenki.

Ekkor már el tudta mondani, hogy 1944-ben a Nagy Birodalomba vezényelték őket. Azt soha nem szívelte, nem szerette az ott gyakori barna színt, és még kevésbé az ottani Nemzetvezért, akinek mindig homlokára fordult a haja, és aki eredetileg szobafestő volt. Saját hazájának kormányzóját Apuka addig is, élete végéig is becsülte. A következő év februárjában fogságba esett a nyugatabbra levő ország területén, annak északkeleti részében. Ez az az óceánnal is határos nagyhatalom volt. Az, amelyik a Nagy Háború végétől 1920-ig fő szerepet, ha nem a legfőbbet játszotta a határok nem éppen igazságos átrendezésében. Apuka akkor és később sem szívesen beszélt a fogolytáborban eltöltött több mint 10 hónap hétköznapjairól. Biztosan tudott volna, de sokáig nem mert.

A fővárosi Hadtörténeti Levéltár 2018 őszén pontosan megírta, mikor volt hadifogoly: 1945. 02. 01.-10. 16. Tehát több mint 10 hónapig. Valahogy úgy mondta a település nevét, hogy Máil-Kámp. Az interneten sikerül megtalálni: hivatalosan Mailly-de-Campnak hívják, és egészen kicsi. Az óceánon túli Hatalmas Unió fennhatósága alatti nagy fogolytábor volt ott, fedél sem mindig jutott a foglyok feje fölé, vagy amikor már igen, akkor is a csupasz földön aludtak. Apuka úgy emlékezett, még szabad ég alatt is. Enni hol kaptak, hol nem. Arra, hogy át ne szökjenek a közeli határon, kegyetlen színes bőrű őrök gondoskodtak. Még a karikagyűrűt is elvették tőlük, és ha valaki nem adta oda önként, annak az

ujját is eltörték. A karórákra, egyebekre is szükségük volt. A foglyok nem tudták, mi történik a világban. Apuka csak egy, anyanyelvére lefordított egészen kis imakönyvet olvasgathatott, amelyet az óceán túlsó partján adtak ki. Ezt hozta haza, *Kilenced a Fájdalmas Szűzanya tiszteletére* a címe, benne a háború utáni északi szomszéd állammal határos nagyobb északi ország híres zarándokhelyén található fekete Istenanya-képpel.

A helyi lakosok sem szerették a hadifoglyokat, ezzel-azzal meg is dobálták őket, pedig azok országa soha nem harcolt az övék ellen. Apuka mesélte, csak úgy lehetett kibírni, hogy gyakran gondolt a K. városban maradtokra. Róluk február eleje óta semmit sem tudott, természetesen azt sem, hogy kislánya született.

Azt a már nyelv és irodalom szakos egyetemista Péter tudta meg, hogy abban a nagyhatalomban nem először éltek hadifoglyok embertelen körülmények között, hosszú időn át sok kegyetlenséget eltűrve. Olvasta *A fekete kolostor* című könyvet, igaz, nem az eredeti szöveget, hanem azt, amelyet 1960-ban adtak ki. Háború előtti kiadását hamar lefordították néhány határon túl használt idegen nyelvre, de azután Péter hazájában évtizedekig még az író nevét is elhallgatták. Pedig nem ezt érdemelte. A Nagy Háború előtt lelkes csodálója volt az óceánnal is határos nagyhatalom civilizációjának, kultúrájának, irodalmának. Civil volt, nem harcolt az ottaniak ellen, mégis mint ellenséget internálták. Sokadmagával, öt évig hadifogságban, elhagyott kolostorban és erődökben szenvedett, biztosan ezért nem érte meg az öregkort. Nem illett a Nagy Háború utáni békeszerződést emlegetni. Sokan igazságtalannak tartották, és most is annak tartják, de akadtak és még akadnak olyanok, akik ezzel nem értenek egyet. Az író születésének 100. évfordulóján tv-film is készült belőle, de a teljes kiadást csak 2014 óta lehet elolvasni.

Apukának mindvégig nehéz volt beszélnie a hadifogságról. Nem is volt ildomos. Az internet igen okos találmány, ezért most már sokat tudni az említett nagyhatalom fogolytáborairól. Van olyan emlékező, aki „hírhedt gyűjtőtábornak” nevezi apuka fogságának helyét. Van olyan vélemény, hogy ott összesen 80 ezren is raboskodtak. De számos más településről sem alakult ki jó vélemény. Van, aki szerint az ottaniak csak annyiban különböztek a keleti Nagy Unió ilyen létesítményeitől, hogy nem volt olyan zord az időjárás. A fogva tartó állam nem tudta vagy nem is akarta biztosítani a létezéshez szükséges minimális ellátást sem. A hazánkból való foglyokat, akik nem harcoltak ellene, ugyanolyan háborús bűnösként kezelték, mint a Nagy Birodalomért harcoló katonákat. Akad, aki szerint ebben a nagyhatalomban „maga a pokol várta” foglyainkat. A szenvedés okozói „mögött azonban az emberi tényező is szerepet játszott. [...] gyarmati katonák szolgáltak, akik elöl jártak a kegyetlenkedésben”. Apuka véleménye tehát helytálló volt. „A helyzet 1945 őszén kezdett javulni, amiben a sajtó is közrejátszott.” Ekkor engedték szabadon apukát, aki, nem tudni hogyan, de átvergődött néhány határon, mire Óaljára ért.

Egészsége úgy-ahogy helyrejött. Munkát, szerény fizetést a közeli két folyó közötti síkvidéken, egy kis faluban a községházán talált. Hogy jobban megéljünk,

anyuka varrni kezdett másoknak, sőt akik akartak, még pénzt is adtak neki jóslataiért. Mert megjósolta, ki fog másnap csomagot kapni az óceánról túlról, ott meggazdagodott rokonoktól. A család a postamesternő szomszédjában lakott, aki előre megmondta, ki örülne ilyen csomagnak. Anyuka annyira élelmes asszony volt, hogy kijárta gyerekeinek az „egyéb” származást is, mert akinek az „x” maradt, az csak nyolc évig tanulhatott.

Vagy egy év múlva a család a közelben levő régi híres iskolavárosba költözhetett, hogy mi, a gyerekek ott tanulhassunk. De ez már más történet, benne az 1956-ban történetekkel meg a sokkal későbbiekkel.

A szerzőtől bárki megkérdezheti, régóta nyugdíjban levő tanár és kutató létere miért írt – életében másodszor – elbeszélést. Vagy azért, mert több évtizedes munkájáért igen sok elismerésben volt része, és most valami újra vágott, vagy mert szerinte és sokak szerint kevésben. Végül is egyre megy. Egykori első elbeszélését egyik társa az Egyetemi Lapban megbírálta, mert az iromány nem volt realista. A mostani sem egészen az. De ez más lapra tartozik, és már régóta nem számít bajnak. Na és az emlékezetnek is vannak korlátai, határai. (Ha a szerzőnek még sok ideje marad, lehet, hogy mostani elbeszélése egy regény első fejezete lesz. Vagy csak részlet marad egy soha el nem készülő regényből?)

